

Peter Mráz

Štúr, Hurban a Botto v zápase o poéziu

Emancipujúcim sa nacionalizmom prestúpená uhorská spoločnosť tridsiatych rokov 19. storočia vnímala vtedy vytvorené literárne texty nielen ako štylizovanú výpoveď autora o svete okolo seba, ale aj ako nástroj boja za ideu národa. Boli to predovšetkým slovenské študentské spoločnosti a nimi vydávané almanachy (Plody, Jitřenka), kde toto úsilie našlo svoju živnú pôdu. V ich rámci nájdeme poéziu generácie, zmietajúcej sa medzi nadšením z ideí a skepsou z ich napĺňania. Preto keď Ctiboh Zoch vyzýval v almanachu Plody (1836) členov Spoločnosti česko-slovenskej pracujúcej popri bratislavskom ev. lýceu k osvedčeniu vernosti národu, bolo to rétoricky plamenné, no vzhľadom na hrozbu perzekúcií zo strany súvekej moci menej explicitné, ako by sa žiadalo:

Sem ruku! žeť každý zachovať chce slávu dědův ctných,
Vě tmách jenž zakrytá leží;

Sem ruku! slávy synem každý že i osvěty být chce
Dělmou jenž hlavu věncuje.

Sem ruku! že kdyby svět se bořil své plémě nezapřeš –
Svazků at' rušitel zhyne!¹

Slovenskí vzdelanci, nepripravení na politický čin, sa v samovzdelávacích krúžkoch koncentrovali viac na literárne otázky než na politiku. Príkladom je študentský ruch v Levoči, ktorej almanach Jitřenka sa ukazuje ako nepochope- ný iníciačný text romantizmu. Kým bratislavské Plody pôsobia výraznou klasi- cizujúcou estetikou, Jitřenka evokuje výrazný nepokoj a napätie.²

¹ CZOCHIUS, Ctiboh: K Jednotě Československé v prvním zasednutí dne 6 Září 1835. In Plody zboru učenců řeči československé prešporského. V Prešportku 1836, s. 124

² KÁŠA, Peter: *Mezi textami a kultúrami*. Prešov 2011, s. 115

Jedným z prispievateľov do študentských almanachov, myslíme na Plo- dy a v čase svojho vzniku nevydané City vďčnosti, bol Ludovít Štúr. V svo- jej poézii z rokov 1838 – 1840, uverejnenej pod názvom *Dumky večerní* v čes- kom časopise Květy, sa prezentoval jazykom, ktorý „nebol napojený na dobovú anakreontiku či rokokový typ sentimentálno-folklórnej tvorby, ako to bolo u Tablica a Palkoviča, ale je pozoruhodný cez úprinnú subjektivnosť básnic- kého vyznania“.³ Štúrov *Žel nad Puškinem*, ako aj óda *J. Kolláru* sú jedny z naj- lepších textov, ktoré v tom období svojej tvorby napísal. Vzápätí sa odvrátil od českého jazyka a začal písať po slovensky. Štúrova poézia po tomto vrchole po druhý raz kulminovala až v päťdesiatych rokoch 19. storočia prostredníctvom zbierky *Spevy a piesne* (1853), z ktorej dodnes viac než skladby *Svätoboj* a *Ma- túš z Trenčína* rezonuje báseň lásky *A. O. Štúr* ňou nadväzuje na svoje staršie básne *Vzpomenutí* a *Rožehmání*. Cyril Kraus v súvislosti s nimi píše, že Štúr v nich „nebol takým romantikom, ako je romantický básnik zafixovaný v na- šom povedomí a v našich predstavách; bol však v období ‚medzi klasicizmom a romantizmom‘ našim najromantickejším básnikom“.⁴ Pavol Vongrej k tomu dodal: „Ak nepresiahol vrcholce slovenskej romantickej poézie priamo jej tvor- bou, tak ich jednoznačne určoval inšpiratívnou tvorbou pred ňou a po nej.“⁵

Okrem básní ľúbostných je Štúr aj básnikom burcujúceho gesta. Dalimír Hajko o jeho poézii píše: „Bez Ludovíta Štúra-básnika nemôžeme dokonale spoznať ani Ludovíta Štúra-mysliteľa; lebo jeho básňam síce chýba zvolanie ví- fazstva nad porážkou nepriateľských ideálov, ale nechýba im – popri pateticky vyjadrených výzvach a víziách – dotyk prostej ľudskej každodennosti. (...) Pre- dovšetkým je na Štúrových veršoch sympatické to, že aj veľkú víziu vedia vy- jadriť prostým slovom: *Bola noc, ráno, bude deň Slovákov*.“⁶

Štúr sa nepoučil z krvavého výsledku márneho vzdoru Poliakov voči cár- skemu Rusku v povstaní roku 1830, ktorým sa stala idea všeslovenskej vzájom- nosti pošliapanou, keďže v básni *Vítejte bratři* (1835) burcuje rovesníkov k bo- ju za Slovanstvo:

³ TKÁČIKOVÁ, Eva: Duchovno-estetické kontexty poézie Ludovíta Štúra. In Ludovít Štúr a jeho doba. Liptovský Mikuláš 2015, s.118

⁴ KRAUS, Cyril: O poézii Ludovíta Štúra. In Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Martin 1997, s. 211

⁵ VONGREJ, Pavol: Ludovít Štúr a poézia. In Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Martin 1997, s. 204

⁶ HAJKO, Dalimír: Básnik Ludovít Štúr. In Ludovít Štúr a jeho doba. Liptovský Mikuláš 2015, s. 124

Vstupte všickni, Slávy synové, do volného Slávů zboru,
by sme rázem co bratrové volnosti užreli zoru,
kde vstanou meče Sámovy a kosy Kościuszkovy
proti biričům nášho rodu.

V duchu tomto svaté volnosti věčné svazky uzavřeme,
věrní pak své národnosti, co krev v žilách, zůstaneme
a třebaš místo volnosti zletím v bezedné propasti,
srdce tluče předce jen volnosti.⁷

Ján Kollár v *Slávy dcere* s úctou skúma krajinu slovenských predkov („*Od Labe zrádného k rovinám až Visly nevěrné, / od Dunaje k hltavým Baltu pě-nám*“) a s bolesťou v srdci nenachádza po nej stopy („*Na pravo šire hľadím, na levo zrak bystře otáčím, / než mé darmo oko v Slávii Slávu hledá*“),⁸ Štúr v básni *Na Šafaříka* vysielá na obdobnú cestu mládenca („*otců Slovanských syn*“), ktorý sa ponáhľa „*hledati / starověké své vlasti klín, / chtěje se v něm kochati*“.⁹ Pýta sa Labe, Moravy, Visly aj Volgy, no nenachádza odpoveď na svoje otázky: „*V tom mu Tatra v oči padne, / ale chmury zastřená, / ta mu toužbu neuhadne, / ta jest smutkem zmořená (...)* A v tom ze zaoblačené / Tatry, sokol vyletí.“¹⁰ Prihovára sa sokolovi („*tyš ve posvatných sedával / mých praotců dubinách*“) a ten ho nesklame: letí ku končiarom Tatier, vzyva ich majestátnosť, žiada odpoveď, lenže ony sa chmúria, hromy-blesky metajú, keď tu nastane pokoj, spo-medzi mračien vystúpi anjel a vraví: „*Tam hle vidíš pomorské ty břehy, / od nichž dlouhé sem se pásmo táhne, / tam tvým dávným svítaly dny otcům / tam-to jejich šedivěly hlavy, / a tam s jejich pračly větry vlaji*.“ Štúrov subjekt zasa-dí lípu, ktorá je symbolom Slovanstva, a pocíti zmiernenie.

V korešpondencii Štúr o schopnostiach literatúry zmeniť svet pochyboval. V liste Alexandrovi Boleslavínovi Vrchovskému z 18. 10. 1837 vyslovuje, pohybujúc sa medzi skepsou z aktuálnej politickej situácie v Uhorsku a nadšením z jej novej zmeny, obavu, či pripravovaný almanach *City* vďčnosti mladých synů Slovenska (1837) má zmysel, či by nebolo lepšie urobiť „něco užitečnejšího pro lid náš ubohý“.¹⁰

⁷ ŠTÚR, Ludovít: *Dielo IV*. Bratislava 1954, s. 30

⁸ KOLLÁR, Ján: *Slávy dcera*. Bratislava 1974, s. 7 – 8

⁹ ŠTÚR, Ludovít: *Na Šafaříka*. In *City* vďčnosti mladých synů Slovenska. Bratislava 1959, s. 13 – 21

¹⁰ AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Listy Ludovíta Štúra*. Bratislava 1954, s. 122

Štefan Orth: *Borovicový les II*, 2011, akryl

Skepsa, ktorú Štúr vyslovuje, sa však na verejnosť dostať neschyba. Pre tú je určené iné volanie. V básni *Smlúva Slovákov* znie pateticky:

*Vzhúru, vzhúru, ty zástavy rodu slovenského,
Kdokoli jsi Slovák pravý, chop se meče svého,
třebas i zeměme, co svobodní zeměme,
vlast však ochráníme, z jarma vyprostíme.
Ač padneme, však padneme hodní svého rodu,
Vnučkám našim nabudeme volnost a svobodu.¹¹*

Štúr hľadal impulz povzbudenia slovenského ducha v histórii. Spomeňme si na jeho spev *Svätoboj*, ktorý sa začína Svätobojovou spomienkou na rozvrat a zánik Veľkej Moravy, na pocit viny, ktorá ho od jeho zrady Svätoplukovho dedičstva zožiera. Je to spomienka človeka, ktorý má už len jedinú nádej, a tou je Boh. V jej závere začuje výzvu troch pustovníkov, modliacich sa ku Kristovi, aby sa postavil na čelo odboja a, dajúc príklad vzdoru voči nepravosti cudzej nadvlády, vykúpil svoje previnenie voči Bohu a vlastnému národu:

*Idť, Svätoboju, kde ľud ruky spína,
postav si šíšak, pripáš šabľu k boku,
zvolaj ľud k zbroji, čo sa v jarne zvíňa,
a na pohany vyved ho k útoku:
tak i hnev otca tvojho sa pomínie
i boh ti celkom priestupky preminie!¹²*

Svätoboj však silu postavil sa na čelo odboja nenašiel. Slováci driemu a čakajú, kto ich zobudí. Štúrovo zakončenie vyznieva mesianisticky:

*Tá povest ide o tomto zjavení,
že Svätoboj mať nebude pokoja,
kým narieka ľud dobrý v potlačení
a časy smutné nad Moravou stoja;
ale keď víťaz šťastlivý vystúpi,
od nepokoja ten že ho vykúpi.¹³*

¹¹ ŠTÚR, Ludovít: Dielo IV. Bratislava 1954, s. 52

¹² ŠTÚR, Ludovít: Dielo IV. Bratislava 1954, s. 203

¹³ ŠTÚR, Ludovít: Dielo IV. Bratislava 1954, s. 206 – 207

Podobne ako Štúr sa postavy Svätoboj zhostil aj Ján Botto, ktorý v skladbe *Žiاله Svätobojove* spracúva legendu o Svätobojovi s obrazom citovo rozorvaného subjektu, ktorý, upokojujú svoju myseľ na cintoríne, stretne slepca obrastajúceho burinou. Jediný, kto má odvahu sa k nemu priblížiť, je dievčatko. Dozvie sa, že prekliaty je Rastislav, Svätobojov predok. Ten prosí o odpustenie za svoje previnenie – rozvrat dedom založenej ríše, čo vďaka prihovoreniu dievčaťa motlitbou aj dosiahol. Po oslovení útrapami zakliatia zmietajúceho sa Rastislava („O, Rastislave mój, Rastislave, / obeť nadľudských boľastí! / Velikým býval niekdy vo sláve, / velikým buď i v nešťastí!“) sa dozvedáme rezultát – pokoj našlo knieža Rastislav, ale nie jeho vnuk Svätoboj, tomu zostala len nádej: „Prestaň, zlý vnučku, prestaň volati: / on pomodlil sa za teba...“ Danú nádej pretaví vo víziu nápravy pomyselným návratom do času po Svätoplukovom rozdelení troch prútov, z ktorých pre nesornosť bratov ostali trosky predznamenávajúce zánik ríše. Keďže minulosť zmeniť možné nie je, na mieste je pokánia a vloženie osudu veľkomoravských potomkov do Božích rúk: „Bez konca nie kľatba Slovana, / bo bez konca – Tvoja milosť!“¹⁴

V časoch koncipovania básne *Žiاله Svätobojove* už boli päťdesiate roky 19. storočia, v porovnaní s predchádzajúcim desaťročím ideovým rozmachom a nádejou na zmenu sa (nielen) vinou revolučných udalostí v rokoch 1848 – 1849 veľa zmenilo. Ludovít Štúr napísal spis *Slovanstvo a svet budúcnosti (Das Slawenthum und die Welt der Zukunft, 1867)*, rozbor pomerov európskej spoločnosti s dôrazom na analýzu miesta slovanských národov v nej. Štúrov spis ukazuje, že jeho autor „myslel v podmienkach prebiehajúcej sociálnej, ekonomickej i politickej transformácie, kulminujúcej v plurálnej a rozpornej nacionalizácii obyvateľstva, ktorá si vyžadovala jednak konceptualizáciu prebiehajúceho zmeny a jednak odpoveď zo strany tých, ktorí sa nachádzali pod tlakom zmeny prichádzajúcich zvonka. Štúrova odpoveď je reakciou príslušníka triedy vzdelancov, ktorý sa usiloval byť aktérom zmien, ale v čase písania *Slovanstva a sveta budúcnosti* bol už len sklamaným pasívnym pozorovateľom, divákom, usilujúcim sa formovať nový historický subjekt, ktorému prisudzuje civilizačnú misiu. Myslel výrazne etnopoliticky, (...) politika mu splyvala s etnikou, keďže skôr myslel na etnos než na polis.“¹⁵

Politicky aktívny však bol Jozef Miloslav Hurban, „muž nezdolateľnej životnej i pracovnej energie, človek, ktorému myšlienka organicky prerastala na

¹⁴ BOTTO, Ján: Básnické dielo. Bratislava 2006, s. 281 – 288

¹⁵ PICHLEK, Tibor: Etnos a polis. Bratislava 2011, s. 35 – 36

konkrétny čin¹⁶. Hurbanove básne kvalitatívne neobstoja v konkurencii jeho súčasníkov Janka Kráľa, Jána Botta alebo Andreja Sládkoviča. Význam Hurbanovej básnickej tvorby je analogický významu poézie Ľudovíta Štúra: kliesnila cestu od češtiny k spisovnej slovenčine, obraznosťou upevňovala kánon romantického nazerania na svet, ideovo burcovala svojich čitateľov k aktivite. Najznámejšou Hurbanovou básňou je *Národná pieseň* s incipitom *Bije zvon slobody*:

*Už nám zozvňajú, do chrámu slobody,
k bojom vyzývajú nás národy;
Čujmeže ich, bratia, tie zvony slobody,
kým nezapечатia nám ich zas národy.*¹⁷

Hurban musel ako predseda Slovenskej národnej rady siahnuť po zbrani a v bojoch rokov 1848/1849 dokázať odhodlanie položiť život za svoj národ. Tento poznatok však nesmieme projektovať do čítania analyzovanej básne. Tá síce bola prvý raz uverejnená už v knihe Mikuláša Dohnányho *História povstania slovenského* (1850), napísanej nedlho po revolučných udalostiach, ale hoci môže byť Dohnányho vykreslenie revolučných udalostí prameňom ich poznania, o texte Hurbanovej básne obdobne uvažovať nemožno. Svojou apelatívnosťou rezonovala *Národná pieseň* v rokoch meruósmych, no jej dikcia nie je založená na zbraňami determinovanom boji proti nepriateľovi, stojí na pozíciách kultúrneho boja za idey reči ako nástroja oslobodenia národa. Hurbanova básne obsahuje v revolučných časoch exponované slová *krv, pot, mazole*, resp. výzvy *hor sa, na nohy, Slováci! či za slobodu mrime, i za reči práva*, ale jej ústredným nervom je refrén, odkazujúci na kľúčové posolstvo, boj za emancipáciu slovenčiny: „*Nech sa po Tatrách reč naša ozýva, / v súdoch, dié- tach, nech aj ona býva!*“

Berúc ohľad na ideologicky podmienený výklad našich dejín nie je prekvapením, že Hurbanov text sa v očiach generácií, ktoré po roku 1948 navštívili školu, obmedzil na poznanie najúdernejšieho verša Hurbanovej básne: „*Bije zvon slobody, čujte ho národy!*“. Títo čitatelia prestali vnímať text básne a ovplyvnení zjednodušujúcim výkladom revolučných udalostí vytvárali páťosom podmienené súdy o autorovi, ktorý po dopísaní svojho textu „zamenil pe-

¹⁶ ŠMATLÁK, Stanislav: Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava 2001, s. 84

¹⁷ HURBAN, J. M.: *Národná pieseň*. In Slovenskí romantici. Poézia. Bratislava 2007, s. 292 – 293

ro za meč, básnické slovo za vodcovský povel a stal si už na jar 1848 na čelo nespokojných myjavských sedliakov“, aby „sa zastával sociálnych záujmov poddaného roľníctva a do pamätných mikulášskych *Žiadostí* z mája 1848 presadil aj určité sociálno-revolučné požiadavky“.¹⁸

Ak by sme mali poukázať na básne J. M. Hurbana, ktoré sú čitateľsky pôsobivejšie než *Národná pieseň*, môžeme siahnuť napr. po texte *Postoj na málo prúd žitia búrneho*, ktorý vyšiel v almanachu Nitra v roku 1846.¹⁹ Jej subjektívizmus nás upomína na rozpor medzi ideálom a skutočnosťou, na vnútornú nespokojnosť subjektu so sebou samým a so svetom, ktorý básnika obklopoval, na pátranie po istote, po rovnováhe, pokoji.

Hurbanov text *Postoj na málo prúd žitia búrneho* spočítku pôsobí ako adorácia veku nerozumnosti, kde „*svety k zemskému životu privyklé, / mladosti samej vzpierat sa nestačia!*“. Báseň sa javí štylizovaná ako zrkadlo, do ktorého sa pozerá subjekt, túžiaci po naplnení goetheovskej výzvy: „*Postoj, chvíľa, si krásna!*“. Názov básne *Postoj na málo prúd žitia búrneho* napovedá, že túžbu možno prijať aj ako podnet na introspekciu subjektu. V texte Hurbanovej básne síce „*na krídlach prchkých duch mladosti letí / do krajín vyšších, do iného sveta!*“, no súčasne v ňom zaznieva poznanie pragmatizmu, ba krutosťi dospelého života voči ideálom dospievania. Napriek tomu básnický subjekt vyjadruje nádej:

*Teč rieka môjho ďalej už života,
videl som pravdu mladosti mej krokov,
a bárs ma život v odpory zamotá –
neolútujem môjho žitia rokov...*

Opäť by tu mohol nastúpiť čitateľ, ktorý nerešpektuje čas vzniku textu Hurbanovej básne a projektuje do nej svoje poznanie života Jozefa Miloslava Hurbana. Ak by tak urobil, dopustil by sa chyby. Báseň *Postoj na málo prúd žitia búrneho* nenapísal starec rekapitulujúci svoj život, ale ani tridsaťročný muž na prahu nových životných výziev. Tie sa nesporne stanú ešte predmetom mnohých analýz. Nám v súvislosti s Hurbanovou poéziou ostáva len zdôrazniť, že slovenská literatúra je územie plné textových nánosov, ktoré sa vzájomne pre-

¹⁸ KOCHOL, Viktor: Vyvrcholenie obrodeneckej literatúry. In PÍŠŤ, Milan et al.: Literatúra národného obrodzenia. Bratislava 1960, s. 467

¹⁹ HURBAN, J. M.: *Postoj na málo prúd žitia búrneho*. In Slovenskí romantici. Poézia. Bratislava 2007, s. 188

kryvajú, prístupujú a nie je z dnešného pohľadu jednoduché určiť, akú úlohu mal ten-ktorý text v svojej dobe. Čitateľsky podobne neobjavených textov, akými sú niektoré texty Zochove, Štúrove, Bottove alebo Hurbanove, je množstvo. Patria medzi ne aj texty vydané v dobových almanachoch, aj texty autorov, ktorí ako autori umeleckej literatúry nie sú akceptovaní, aj keď ich dielo je ako celok vyzdvihované. Ich poézia mnohými čitateľmi, žiaľ, nie je pod vplyvom poznania dejinných pohybov vnímaná ako umenie, je interpretovaná teologicky. Je pravda, že fiktívny svet môže obsahovať rozličné vízie, predstavy, plány, ktoré odražajú prípadné túžby nášho sveta. Ak však svet textu má dosah na náš život, nie je to vina textu, je to dôsledok použitia textu čitateľom. Také uchopenie je neadekvátne, jeho recepcia nie je viac interpretáciou, je používaním textu. Text prestáva byť artefaktom, stáva sa nástrojom.

Štefan Orth: Svítanie, 2018, akryl

„Napájam sa na celkom iný svet...“
(Rozhovor so švajčiarskym surrealistickým maliarom, sochárom a scénickým výtvarníkom Hansom Rudolfom Gigerom)

Ako dieťa v útlom veku sa Hans Rudolf Giger (5. 2. 1940 – 12. 5. 2014) bál hadov, pavúkov, červov, ale aj opíc a iných zvyčajných, ale aj nezvyčajných bubákov. Osobitne ho fascinovala tmavá šachta v susedstve, ktorá sa stala potom objektom jeho nesmelých maliarskych prvotín. Otec z neho chcel mať zabezpečeného lekárnika, no škola ho veľmi nebavila, len rád kreslil, čítal a počúval hudbu. Napokon vyštudoval züríšskú akadémiu aplikovaných umení a začal sa živiť priemyselným dizajnom. Švajčiarsky maliar, grafik a svetoznámy umelec desaťročia maľoval fascinujúce temné futuristické vízie, ktoré sú znepokojivým pripomenutím, ako by raz možno mohla vyzerať naša budúcnosť. Verejnou ho pozná ako svojrázneho surrealistu, ktorý si roky budoval vlastný desivý svet a preslávil sa ako tvorca nezničiteľnej kultovej príšery Votrelca z filmu Ridleyho Scotta. V súkromí bol úctyhodný bielovlasý a večne v čiernom odevy Hans Giger plachý a skromný, celkom ponorený do svojho umenia, kde našiel bezpečné a stále útočisko pred šialenstvom moderného sveta. Stretnutie s ním a rozhovor, v ktorom detailne a bez akéhokoľvek zaváhania odpovedal na všetky moje otázky, boli po pol roku dohadovania termínu interview pre mňa splneným snom, dokonca som nadobudol presvedčenie, že aj umeleckí géniovia, môžu byť v svojej podstate „úplne normálni“. Hoci evidentne sú iní...

A. T.

ANDRIJAN TURAN: Niektoré vaše obrazy pripomínajú strašidelné sci-fi vízie postapokalyptického sveta, keď sa ľudia skrížili so strojmi do akýchsi mutantov, čo už ani nie sú schopné prejavit city... Premýšlal som, či sám nemáte strach z toho, čo vytvárate. Nieкто, kto vaše dielo nepozná, by vás mohol upodozrievať zo zámernej snahy zaujať šokujúcimi detailmi...

HANS RUDOLF GIGER: Hoci ma, samozrejme, ešte vždy zaujíma, čo o mojich výstavách píše kritici, priveľmi sa nezamýšľam, ako na moje maľby reagujú obyčajní ľudia. Buď sa im páčia, alebo ich celkom odmietnu. Beriem to, oveľa horšia je lahostajnosť. Ja vám ani neviem povedať, ako moje kresby vznikajú. Niekedy len sedím v ateliéri, začnem čarbať ceruzou akési podivné nesúrodé tvary, potom pridám zopár prudkých ťahov, trocha farby, zvýrazním kontúry, a zrazu je maľba hotová. Akoby som sa v istých vzácnych chvíľach napájal na akýsi iný, možno paralelný svet, ktorý existuje súběžne s našim. Nevravim, že